

DICTIONARUL LIMBII ROMÂNEȘTI DE AUGUST SCRIBAN

(Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni,
arhaisme, neologisme, provincialisme)

Abstract

The author presents the history of elaboration of the most important dictionary of the Romanian language, from the category of lexicographical works, elaborated by a single person. This is the Dictionary of the Romanian language by August Scriban, who combined efficiently the lexicographical experience from Romania of 19th century. The paper presents the biography of the scientist A. Scriban, representative of an important dynasty of Romanian intellectuals. Also, are described the specificities of this scientific work, the elements that make the Dictionary of A. Scriban a particularly valuable reference source to date.

Keywords: explanatory dictionary, the principles of dictionary elaboration, terms, definitions, printing and distribution of books.

* * *

Redactarea unui dicționar nu este un lucru la îndemâna oricui. Nu este suficient curajul, ci mai ales o educație complexă în care trebuie să existe mai multe componente precum: cunoașterea limbii române vorbite și scrise și evoluția ei în timp și în regiuni diferite, cunoașterea mai multor dicționare apărute până la data respectivă, istoria românilor, folclorul și noțiuni teoretice de lingvistică care presupun o experiență didactică de excepție. Cunoașterea unor limbi străine precum: latina, greaca clasică, medievală și contemporană, slava veche și alte limbi din aceeași familie, franceza, italiana, dar și maghiara, turca, albaneza etc. sunt absolut obligatorii. În cazul nostru trebuie menționată și o moștenire din familie, care s-a remarcat pe trei generații de intelectuali pătrunși de un patriotism real și sincer.

Ca să înțelegem în profunzime care au fost resursele intelectuale și sufletești ale autorului, trebuie să parcurgem mai multe etape care presupun: motivația acestei remarcabile lucrări, resursele științifice la care a apelat și, nu în ultimul rând, o descriere genealogică a familiei care a creat o continuitate genetică și științifică a unui autor care s-a născut la Galați.

I. Familia Scriban

Neofit Scriban (1803-1884) s-a născut la Burdujeni, jud. Suceava, dintr-o familie originară din Transilvania. A făcut studii la Academia Mihăileană din Iași și la Colegiul „Sf. Sava” din București, unde a învățat mai multe limbi străine: franceza, italiana, greaca și latina veche, ajungând unul din cei mai erudiți prelați ai bisericii române din perioada respectivă. Se călugărește în 1822 și este hirotonit preot în 1833, ajungând predicator la Mitropolia din Iași începând cu anul 1836. Tipărește în 1838 prima lui carte: *Catihis al bisericii ortodoxe* cu litere latine pentru prima dată în Moldova.

Exilat ca urmare a unor acuzații nefondate la mănăstirea Neamț, deschide aici o școală națională pentru călugări în 1843. Revenit la Iași, este numit director al Școlii „Trei Ierarhi” în 1846, iar în anul 1848 a fost numit profesor la Seminarul din Iași, unde predă până în 1862 istoria universală și a României, limba greacă, retorica și filosofia. Devine arhimandrit în 1857 și prezidează comitetul unionist care se desfășura în casa lui din Iași, ajungând deputat al clerului în Divanul ad-hoc, alături de fratele său, Filaret. Este membru în consiliul superior de instrucțiuni și locțiitor de episcop la Argeș în 1862¹. În anul 1872, se retrage în satul său natal Burdujeni, unde a decedat în anul 1884, lăsând prin testament casa și bani pentru înființarea unui spital, care în anul 1904, după cum rezultă din dicționarul redactat în acel an de C. Diaconovici: „Era de mai mult timp funcțional.”² Din cele 24 de lucrări semnate menționăm următoarele: *Istoria universală și a patriei, pe scurt* (1852); *Dublu paralel între bisericile ortodoxe și confesiunile apusene* (1852); *Unirea și neunirea Principatelor române* (Iași, 1856); *Foloasele Unirii* (Iași, 1856); *Metodă de a învăța limba elenică* (2 tomuri, 1861); *Cuvânt funebru răposatului Scarlat Rosseti* (București, 1872); *Călătorie la pământul sfânt* (București, 1875).

Filaret Scriban (1811-1873), fratele lui Neofit, s-a născut tot la Burdujeni. Studiază la școala de la Trei Ierarhi și la Academia Mihăileană, pe care a absolvit-o în 1830. Devine profesor de franceză, română, aritmetică și istorie la Academia Mihăileană, după care urmează studii teologice la Kiev, pe care le termină în anul 1842. Întors în țară, a fost numit profesor la Seminarul Veniamin din Iași, unde a predat mai mult de 18 ani. Devine arhimandrit și egumen al mănăstirii Socola, unde elaborează regulamente și cărți didactice. Ca înfocat partizan al unirii și membru în Comitetul unionist și Divanul ad-hoc, alături de fratele lui, Neofit, luptă împotriva sinodului pe care domnitorul Cuza voia să-l constituie contra canoanelor, numind episcopi prin decret. Cunoscător al limbilor franceză, rusă, latină, greaca veche și cea modernă, germană și ebraică, a redactat foarte multe lucrări din care multe nu au ajuns să fie tipărite. Din cele 16 lucrări cunoscute menționăm următoarele care au fost tipărite: *Istoria sfântă a Vechiului Testament* (1846); *Memorii pentru organizarea Bisericii române*; *Istoria Bisericii române* (publicată parțial)³.

Romulus Scriban (24 august 1838; Burdujeni – 29 octombrie 1912; Iași), publicist și autor de versuri, este nepot de frate cu Neofit și Filaret Scriban. Fost elev al Seminarului din Socola și absolvent al *Academiei Mihăilene* din Iași, urmează studiile universitare de teologie și drept la Torino, unde obține doctoratul în anul 1864, cu o disertație în drept civil. Este ales secretar al Societății Internaționale Neolatine din Torino. Revenit în țară la începutul anului 1865, va ocupa funcția de prim-procuror la Galați, de unde demisionează în anul 1872 pentru profesia de profesor de istorie și economie politică la Școala comercială din Galați, practicând în paralel și avocatura. Dintre lucrările publicate menționăm următoarele: *Istoria economiei politice, a comerțului și a navigației în România* (1885); *Istoria comerțului* (1893); *Reflexiuni politice asupra Episcopiiilor necanonice românești din 1865* (în *Românul* din 3, 4 și 20 martie 1866); *O noapte pe ruinele Sucevei* (1860).

Sub influența prestigiului de care se bucura Gh. Asachi la Iași, Romulus Scriban debutează ca elev cu versuri pe care le publică în *Ateneul român* din Iași în anul 1860. A scris articole unde abordează chestiuni politice, juridice, economice, culturale, pe care le publică în *Steaua Dunării și Românul*.

Împreună cu Demetriu N. Preda, întemeiază bisăptămânalul politic, comercial, literar și religios *Dacia română* (octombrie 1866 – februarie 1867). În perioada anilor 1868-1869, scoate la Galați revista *Dacia literară* cu scopul mărturisit: „Literatura este sufletul și paladiul unei națiuni; ea poate salva un popor, făcând să nu se stingă flacăra spiritului național.”⁴

Dar să vedem ce mărturisește însuși August Scriban despre tatăl său, care i-a fost un excelent exemplu în viața profesională: „Știind latina și greaca veche, vorbind curent italiana, franceza și greaca nouă, știind puțin și germana și ruseasca, simțea o mare plăcere să scormonească prin dicționare și să descopere etimologii... Îmbătat de gloria Imperiului Roman, se uita cu milă la statele moderne și le numea *prefecturi*. Era, cum se vede, imperialist roman și nu visa decât restabilirea vechii Dacii *de la Tisa până la Nistru*, ceea ce s-a întâmplat la șase ani numai de la moartea lui în 1912. Dar pe lângă învățătura pe care am putut-o lua de la tatăl meu, ceea ce m-a făcut să încep acest dicționar a fost moștenirea sufletească pe care mi-a transmis-o el: iubirea fanatică de limba românească, înclinarea spre studiul limbilor străine și voința irezistibilă de a da patriei o lucrare pe care eu o cred folositoare.”⁵

Faptul că acest distins profesor avea să ofere celor doi fii nime precum: *August și Iuliu* (Cezar) este semnificativ și demonstrează profunzimea unei credințe față de neamul românesc derivat din lumea latină.

Această admirație și recunoștință meritată, mărturisită față de tatăl său, în *Precuvântarea* dicționarului, explică în mare măsură ținuta științifică și o anumită atitudine curat patriotică practică nu numai în elaborarea acestui dicționar, dar și în activitatea de dascăl la Iași.

Iuliu Scriban (1878-1949), fiul lui Romulus Scriban și nepot al arhierilor Neofit și Filaret, este fratele mai mic al lui August Scriban. Urmează studiile teologice la Seminarul din Galați (1890-1893), Seminarul „Veniamin” din Iași (1893-1898) și Facultatea de Teologie din

București (1898-1902), unde susține licența în 1903 și doctoratul în 1920. Devine monah la Mănăstirea Neamț (1904), hirotonit ieromonah și numit superior al capelei ortodoxe române din Baden-Baden (1904-1909), ctitoria domnitorului Mihail Sturdza din perioada anilor 1863-1866. În timpul cât a slujit la această capelă, a urmat cursuri la Facultatea de Teologie catolică și protestantă din Strasbourg și de Filosofie din Haidelberg. Revenit în Țară, este numit director al Seminarului Central din București (1909-1919). Ca profesor de religie predă cursuri de specialitate la școlile militare de infanterie și artilerie din București (1910-1916), dar și la noua Facultate de Teologie din Chișinău (1928-1941), cu o continuitate la Facultatea de Teologie din București (1941-1943). Este remarcabilă activitatea ecumenică și interortodoxă de peste hotare promovată consecvent de Iuliu Scriban. Participă la diferite întruniri peste hotare precum: Conferința interortodoxă în problema calendarului (Istanbul, 1923); Conferința mondială a creștinismului practic (Stockholm, 1925); Congresul internațional al Alianței mondiale pentru înfrățirea popoarelor prin Biserică (Praga, 1928); conferințe regionale ale Alianței (Sinaia, 1924; Cambridge, 1931; București, 1933); Congresul profesorilor de teologie ortodoxă de la Atena (1936) etc.

Considerat un om de înaltă cultură, un mare predicator și misionar al Bisericii Ortodoxe Române, a militat pentru apărarea și cunoașterea învățăturii creștine, repunerea prediciei la locul cuvenit, apropierea de Biserica anglicană și a dovedit un autentic ecumenism cu valențe actuale.

Iuliu Scriban a publicat mai multe lucrări printre care menționăm: *Lupta contra scrierilor imorale* (București, 1913); *Evenimente actuale din Biserica catolică* (Sibiu, 1911); *Literatura pioasă în limba românească* (teză de doctorat, 1923-1926); *Lecții de morală creștină* (București, 1915); *Originea Duminicii ca zi de sărbătoare în Biserica creștină* (București, 1921); *Cartea cârților: Sfânta Scriptură sau Biblia* (București, 1937) etc.

În aula Ateneului Român, unde, de regulă, se ascultau concertele cu George Enescu sau interpretări pianistice cu Cella Delavrancea, în data de 4 aprilie 1913, publicul din elita intelectuală, aristocrație, dar și studenți și târgoveți cu o brumă de cultură au ascultat conferința Arhimandritului Iuliu Scriban vorbind despre *Rolul Bisericii în viața noastră românească*. Un bun prilej pentru elevatul conferențiar de a arăta păcatele acestui neam unde Biserica intervine spunând: „lubiți-vă unii pe alții. Viața e iubire; și de nu vă veți iubi, nu veți trăi.”

În 15 august 1941, pentru a reface viața creștină din Transnistria, se înființează o Misiune Ortodoxă cu sediul la Odesa, care cerea românilor să se „trezească la viață prin deșteptarea conștiinței obștești”. În fruntea acestei Misiuni a fost numit arhimandritul Iuliu Scriban, iar vicar, arhimandritul Antim Nica, viitor Episcop la *Dunărea de Jos*⁶.

La moartea lui Iuliu Scriban, în 4 ianuarie 1949, părintele Gala Galaction avea să mărturisească: „Pana lui, condeii lui, acoperea cu torente nesecate toată presa noastră bisericească și o parte din presa civilă. Iuliu Scriban era cel mai mare ziarist al Bisericii Românești, cel mai bine informat teolog, cel mai mare cunoscător al lumii bisericești și teologice și de peste hotare, din toate țările și din toate limbile: franceză, germană, italiană, engleză, neogreacă, rusă, bulgară...”⁷

August Scriban (12 noiembrie 1872; Galați – 2 august 1950). Născut la Galați unde tatăl său era profesor la Școala comercială, urmează cursurile la Liceul „Vasile Alecsandri” din Galați. Face studiile universitare și de specializare la Berlin și Halle, unde în anul 1902 și-a luat doctoratul în Litere. În anul 1903, îl găsim profesor la Buzău, unde locuia, cum avea să mărturisească, pe strada Salvării nr. 7. Profesor de limba latină la Liceul „Negruzzi” (internat) și la Liceul Milităr din Iași. August Scriban a publicat: *Gramatica limbii române pentru folosința tuturor* (Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”, București, 1925).

Cu un așa arbore genealogic nu este de mirare faptul că August Scriban abordează de unul singur o lucrare dificilă, care nu este la îndemâna oricui: *Dicționarul limbii române*, care va apărea cu mari dificultăți pe care le va mărturisii autorul tot în *Precuvântare*.

II. Ce l-a determinat pe August Scriban să redacteze un *Dicționar al limbii române*?

Preocupări avea din studenție (1893), când selecta cuvinte din cărțile citite. Dar avea la îndemână în biblioteca familiei dicționarele lui „Lazăr Șăineanu, Damé, Tiktin, Cihac, Hasdeu, Lambrior, Gaster, Filipidi, Nădejde, Weigand, Densușeanu, Candrea, Pușcaru, Pascu, Bogrea, Larousse”⁸, așa cum avea să consemneze în *Precuvântare*.

Dicționarele pe care le pomenește August Scriban și altele pe care le-a omis sunt următoarele:

ASACHI, Gh. *Lexicon de conversație*. Iași: Institutul Albina, 1842.

STAMATI, Teodor. *Dicționăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*. Iași: Tipografia Buciumului Român, 1851.

BĂLĂȘESCU, Nifon. *Dicționarul româno-francez*. București: Tipografia Mitropolitului Nifon, 1859.

PONTBRIANT, Raoul de. *Dicționar româno-francez*. București, 1862.

ANTONESCU, G.M. *Dicționar rumân. Mic repertor de cunoștințe generali...* București: Imprimeria Națională, 1862.

LAURIAN, A.T.; MASSIM, I.C. *Dicționarul limbei romane*. București: Noua Typographia a Laboratorilor Romani; Tomul I, 1871; tomul II, 1876; Glossariu, 1871.

HASDEU, B.P. *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor*. Tom. I, 1886; tom. II, 1887; tom. III, 1893. București: Stabilimentul Grafic I.V. Socecu.

COSTINESCU, Ion. *Vocabular româno-francez*. București, 1870.

DAM, Frédéric. *Nouveau dictionnaire roumain-français*. Vol. I-IV. București: Imprimerie de l'Etat, 1893-1895.

ȘĂINEANU, Lazăr. *Dicționar universal al limbii române*. Ediția I, 1896; ediția II, 1906; ediția III, 1914; ediția IV, 1922; ediția V, 1925; ediția VI, 1929. Craiova: Ed. Samitca și Scrisul Românesc.

DIACONOVICI, C. *Enciclopedia română*. Tomul I, 1898; tomul II, 1900; tomul III, 1904. Sibiu: Editura și tiparul lui W. Krafft.

PUȘCARIU, Sextil. *Dicționarul limbii române*. Tomul I, 1913-1940; tomul II, 1934-1948. București: Tipografia Ziarului *Universul*. În anul 1948 dicționarul Academiei Române, comandat și finanțat de Regele Carol I, începând cu anul 1884, a ajuns după 64 de ani la cuvântul *lojniță*...

CANDREA, I.A.; DENSUȘIANU, Ov. *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*. București: Ed. Socec, 1907-1914.

DAM, Frédéric. *Nouveau dictionnaire roumain-français... comprenant leékique roumain-français et français-roumain de la terminologie paysanne*. București: Librăria Socec & Cie, 1900.

CANDREA, I. Aurel; ADAMESCU, Gh. *Dicționarul enciclopedic ilustrat. Partea I. Dicționarul limbii române din trecut și de astăzi de I. Aurel Candrea; Partea II. Dicționarul istoric și geografic universal de Gh. Adamescu*. București: Editura Cartea Românească, 1926-1931.

Până în 1939, când a fost publicat dicționarul lui August Scriban, el avea drept model celebrul dicționar al lui Lazăr Șăineanu (prima ediție 1896), pe care autorul periodic îl îmbunătățea și scotea o nouă ediție (1906, 1914, 1922, 1925, 1929). Utilizând acest dicționar, a constatat „un mare număr de greșeli (după cum și alții vor găsi la mine!). Totuși, așa cum este, niciun cărturar nu se poate lipsi de dicționarul lui, pe care mulți l-au ridiculizat, dar niciunul nu s-a apucat să facă altul mai bun”. Cu multă eleganță și respect a scris despre munca neobosită a filologului Lazăr Șăineanu, fost student al lui B.P. Hasdeu.

Merită a fi citată și mărturisirea de credință cu care s-a obligat la o muncă științifică enciclopedică, dificil de descris și de definit, în care modestia capătă valențe patriotice: „Dintre Români, eu îs singurul care, fără subvențiuni, ci îndemnat numai de un adânc cult al patriei, am terminat un dicționar de acest fel! Primească-I Patria ca un omagiu al imensei iubiri pe care i-o păstrez!”

Modul în care a lucrat acest dicționar este mărturisit cu lux de amănunte și redă atmosfera acelor timpuri, dar și perseverența cu care a tratat deslușirea fiecărui cuvânt: „Ce-am găsit la alții și mi-a plăcut mie am luat și am turnat aproape neschimbat în dicționarul meu. Astfel, ca un omagiu pentru cultura franceză, am tradus din *Larousse* cuvânt cu cuvânt definițiunile științifice și altele, ceea ce l-a făcut pe un

ignorant invidios să susțină că-l plagiez pe Larousse! O, sancta simplicitas! Tot așa am plagiat din Șăineanu, din Damé, din Tiktin, din Candrea, din dicționarul Academiei! De ce să fi schimbat zadarnic ceea ce am găsit bun?”

„Am insistat foarte mult asupra etimologiilor, pe care le consider indispensabile pentru stabilirea înțelesurilor. Deși căutarea lor mi-a luat foarte mult timp, totuși nu m-am putut astâmpăra decât atunci când orice urmă li se pierde în desigururile codrilor, zăvoaielor și stufăriilor. De multe ori, după ani întregi de urmărire zădarnică, m-am înturnat la o urmă părăsită de alții sau de mine și, armat cu alte observațiuni și descoperiri (de exemplu, cu dicționarul lui Berneker⁹), am continuat urmărirea până la găsirea originii cuvântului. Ce plăcere atunci!”¹⁰

„Am întrebuițat ortografia fonetică scriind cuvântul așa cum se pronunță, nu falsificând limba!”

„Dicționarul trebuie să dea și accentul, cum face Tiktin, Academia, Candrea și Densușianu. Dar Tiktin nu este pentru marele public, ci pentru erudiți, iar Academia de asemenea. Șăineanu, la care aleargă marele public, nu dă accentul. Eu, ca să redau adevărata pronunțare dau și accentul.”¹¹

III. Care era scopul urmărit de August Scriban, când a redactat acest dicționar?

La această întrebare autorul mărturisește într-un capitol din *Precuvântare* cu explicații interesante, dar care scot în evidență o credință nemărginită în moștenirea latină ca o sevă sănătoasă pe care românii trebuie să o cultive și să o prețuiască: „Scopul meu este să dau Românilui o carte care să-l facă mai cult și să-i dezvolte conștiința națională, iar numeroșilor străini care au nevoie și vor să învețe românește să le dau o carte care să le arate adevărata limbă românească și să nu-i descurajeze prin felul anarhic și greșit în care este scris. Dorința mea este ca acest dicționar să pătrundă până în ultimul sat românesc, adică de la Tisa până dincolo de Nistru, până la Bug sau chiar până aproape de Nipru (căci și pe acolo-s Români!), până în Serbia, până în Bulgaria și în toată Peninsula Balcanică, până în Istria și chiar până la Românii din America. Doresc ca *românimea nemuritoare* să aibă această carte ca o oglindă în care să se uite și să rămână uimită când va vedea ce frumoasă este și ca o *Evanghelie* pe care, cu ochii lacrămați de bucurie, i-o trimite un modest apostol și un înverșunat străjer al limbii românești! Pentru această nemărginită plăcere mi-am sacrificat o mare parte din tinerețe (sacrificiu care pentru mine a fost un deliciu) și aștept cu încredere freamătul de mulțămire pe care mi-l vor trimete munții, codrii, râurile și mormintele acelora care au luptat pentru înrădăcinarea graiului românesc! Încercător și nepăsător de ridiculare ca și Don Quijote, cred că voi contribui prin opera mea să fac ca românimea să ridice cu mândrie capul și să vorbească ostentativ românește acolo unde alte limbi împiedicau expansiunea limbii românești. Vreau să contribui a face ca Românul să-și iubească limba mai mult decât viața și ca niciun lucru lumesc (bani ori glorie deșartă) să nu-l facă să-și uite limba ori să permită copiilor să se înstrăineze de limba românească, fiică a limbii latine, care a fost cea mai frumoasă și mai impunătoare limbă din câte a făcut Dumnezeu pe pământ! Urmașii Romei, aduși de Traian în Dacia și puși ca strajă a Romei, trebuie să-și dea seama de marele rol pe care-l au de îndeplinit! Vechile năvăliri ale barbarilor și actualele tendințe ale urmașilor lor arată lămurit că Românii trebuie să se consolideze puternic în hotarele vechii Dacii. Această consolidare nu se poate face de cât prin *muncă și ordine*. Școala românească să fie o cetate! Fiecare Român să știe cine este! Să știe că face parte din marele neam al Romanilor și că nu se poate arăta demn de acest nume decât prin *muncă temeinică, ordine, disciplină, economie și seriozitate*!”¹²

Această impresionantă mărturisire de credință a fost scrisă de August Scriban în august 1928, indicând și locul unde a fost redactată, punând astfel o pecete pe un hrisov nemuritor: stradela Manolescu, nr. 4, Iași.

IV. Care au fost etapele istorice ce au influențat formarea limbii române?

Cum era firesc, August Scriban avea să amintească sistematic toate popoarele migratoare mai mici sau mai mari, care au influențat formarea limbii române, dintre care multe au dispărut. Este o trecere în revistă presărată cu date istorice remarcabile care scot în evidență erudiția autorului. Influențele barbare ale sciților, sarmaților și galilor sunt exemplificate cu unele cuvinte rămase de la aceste popoare precum: Don, Nipru, Nistru, Prut (de la sciți).

Perioada romană și post-romană este tratată cu detalii istorice interesante. Venirea goților, hunilor, gepizilor, avarilor, slavilor și a bulgarilor este etapizată și descrisă cu multe elemente esențiale din această perioadă istorică. O ultimă etapă o constituie venirea ungarilor, pecenegilor, mongolilor, tătarilor și în final a turcilor. Aceștia sunt în general barbarii care s-au vânturat prin Dacia și au dispărut plecând („Apa trece, pietrele rămân”), ori, așa cum avea să consemneze August Scriban, citându-l pe Mihai Eminescu, „s-au făcut toți o apă și-un pământ”¹³.

V. Cum s-a format limba română?

Trebuie să ținem cont de faptul că acest dicționar era finalizat în anul 1913, când studiile privind formarea limbii române erau relativ limitate și acum după 100 de ani apar teorii care bulversează întreaga concepție crezută ca fiind definitivă.

În viziunea lui August Scriban, limba română este „urmașa limbii latine adusă de Romani în Dacia și modificată sub influența mediului, a timpului și a incluziunilor suferite din partea altor limbi”¹⁴.

În prezent, lingviștii nu reușesc să ofere o explicație credibilă a faptului că limba română este vorbită de secole și în regiunile care nu au fost niciodată cucerite de romani. Din întregul teritoriu al Daciei, numai 1/5 a fost cucerită de romani. Dar și faptul că o administrare romană de numai 165 de ani a făcut posibilă dispariția limbii vorbite de traco-daci și în aceste condiții limba latină să se impună atât de repede și să se generalizeze pe întregul teritoriu al Daciei ne determină să reevaluăm această teorie.

Ultima teorie care susține că limba latină are la bază o limbă vorbită în Tracia este vehiculată chiar din interiorul Vaticanului. Plăcuțele de la Tărtăria sunt o mărturie care necesită o cercetare temeinică și multidisciplinară.

Un studiu recent, efectuat de dr. Mihai Vinereanu, susține faptul că 58% reprezintă fondul prelatin sau traco-dac al limbii române. Concluzia acestui cercetător: „Limba traco-dacică este adevărata predecesoare a limbii române și nu latina cum se crede în deobște.”¹⁵

O nuanță interesantă o abordează August Scriban atunci când afirmă: „Dialectul Macedo-Românilor este mai arhaic din cauză că este mai vechi, iar cel al Daco-Românilor este mai evoluat pentru motivul că este mai nou cu câteva sute de ani.”

Referindu-se la elementul autohton, autorul dicționarului afirmă: „Un popor care adoptă altă limbă, păstrează ceva din vechea pronunțare. Astfel, noi avem o pronunțare deosebită de a italienilor și a francezilor, ba chiar de a fraților noștri Macedoneni. Dacă observi bine, constăți că Moldovenii, mai ales cei din nord, vorbesc cu gura mai strânsă și seamănă la pronunțare cu Rutenii, căci, fără îndoială Moldovenii au asimilat un mare număr de Ruteni, și de acolo s-a născut gluma: «Tata Rus, mama Rusoaică, Numai Ivan Moldovan!» Când te uiți la casa de bârne a muntenilor și la îmbrăcămintea lor, este imposibil să nu recunoști tablourile de pe Columna lui Traian.”¹⁶

Influența elementului latin în viziunea lui August Scriban este mărturisită astfel: „Temelia limbii noastre este constituită de elemente latine pe care s-au depus și elemente străine. Dar care strat al limbii latine a devenit limba românească? Nu stratul dialectic (latina populară), nici stratul limbii literare, ci stratul limbii comune, al limbii cotidiene, al negustorilor, armatei, funcționarilor și colonilor.”¹⁷

VI. Dialectele limbii române în viziunea lui August Scriban

Argumentele aduse de autorul dicționarului atunci când se referă la originea dialectelor are o anumită logică care se bazează pe evenimentele istorice. Pentru a exemplifica originea acestor dialecte la alte popoare, precum Franța, el vine cu argumentul decisiv al distanței dintre Franța și Canada, unde se vorbește un dialect al francezei. „Tot așa limba română din Peninsula Balcanică și din Dacia, fiind despărțită de slavi, au apărut tendințele dialectale, care au crescut cu timpul. Potopul slav a înecat-o și nu au mai rămas decât Macedo-românii.”¹⁸

August Scriban nominalizează trei dialecte: „Cel din Dacia (actuala Românie), cel din Macedonia și cel din Peninsula Istria. Cel mai important este cel din Dacia (daco-românesc), vorbit de 15 000 000 de Români și de vreo 4-5 milioane de străini din hotarele actualei Românie și de peste hotare, unde se mai află încă și mai mulți Români, și anume: peste 500 000 dincolo de Nistru, vreo 80 000 în Bulgaria, vreo 250 000 în vechea Serbie și mai multe zeci de mii în Banatul rămas Iugoslaviei și în Ungaria.” Referindu-se la dialectul macedo-român, autorul face următoarea precizare: „Este vorbit de mai multe sute de mii de Români răspândiți prin Grecia, Albania, Iugoslavia și Bulgaria”. Dialectul istro-român este vorbit de „câteva mii de Români așezați în câteva sate de la poalele muntelui numit *Maggiore* de pe coasta Mării Adriatice. Aceste dialecte se aseamănă foarte mult între ele.”¹⁹

VII. Scrierea și pronunțarea corectă în viziunea lui August Scriban

Autorul dicționarului trece în revistă toate vocalele și consoanele pe care le studiază sub cele două aspecte: cum se scriu și cum se pronunță. În același timp, face referiri și la alte limbi europene tocmai pentru a delimita specificul limbii române, stabilind chiar anumite reguli privind modalitatea de scriere și pronunțare.

Referindu-se la numele proprii românești, susține cu tărie că trebuie să se supună acestor reguli precum se supun numele comune. Interesantă este exemplificarea utilizată în acest caz: „Așadar, nu Christescu, Stephănescu, Theodorescu, Kretzulescu, Lahovary, Știrbey, Berindey, Cottescu, Poppescu, ci Cristescu, Ștefănescu, Teodorescu, Crețulescu, Lahovari, Știrbei, Berindei, Cotescu, Popescu. Noblețea nici nu crește cu y și cu alte zorzoane, nici nu scade fără ele!”²⁰

VIII. Prin ce se deosebește dicționarul lui August Scriban de alte dicționare?

Dacă analizăm comparativ acest dicționar cu cel redactat de Lazăr Șăineanu, ediția V-a revizuită în anul 1925 (putem spune contemporană), și cu DEX-ul Academiei Române, ediția a II-a din 1998, putem constata anumite abordări practicate de August Scriban, altele decât cele etimologice, ortografia fonetică etc. Am selectat un număr de 13 cuvinte pentru a le analiza comparativ, după cum au fost explicate în cele trei dicționare:

Boier. A. Scriban explică acest cuvânt printr-un adevărat studiu care se întinde pe o pagină. După ce trece în revistă variantele din slavonă, turcă, rusă și maghiară, definește sensul acestui cuvânt: nobil, mare moșier, mare dregător. Figurativ este explicat prin: „Om generos, om de omenie: *boierul tot boier!*” Cu timpul boierii s-au împărțit în mai multe categorii: boieri de divan diferențiați în trei clase:

- boieri mari (ban, logofăt, spătar, postelnic, paharnic și vistiernic etc.);
- boieri care ocupau aceleași dregătorii, dar de al doilea rang: al doilea spătar, paharnic, vistiernic, stolnic, comis, medelnicer, clucer, sluger, jitnicer, pitar, șătrar, armaș etc.;
- boieri de clasa a treia, care erau al treilea postelnic, spătar, paharnic, vistiernic etc.

Sunt nominalizați și *boiernașii*; *curtenii* în Moldova și *roșii* în Țara Românească; *călărașii* și *darabanii*; *răzeșii* sau *moșnenii*, care formau legătura dintre poporul de rând și boierime. Boieria era ereditară, independentă de dregătorii, fiind un privilegiu de naștere.

Atunci când autorul se referă la meritele acestei categorii de populație, boierii, se distinge foarte clar o atitudine de recunoaștere a meritelor celor care au condus destinele acestui popor: „Dacă avem astăzi o patrie, o avem numai și numai fiindcă boierii cei vechi au știut, prin patriotismul lor, să ne-o păstreze (P.P. Carp, 1868). Dacă avem o țară astăzi, o datorăm, fără îndoială, în mare parte, în foarte mare parte, vitejiei, înțelepciunii, tactului politic și mândriei boierilor de odinioară (N. Iorga, Univ. 8/21 feb. 1916). Tot boierii sunt aceia care au zidit biserici, mănăstiri, spitale și școli și au scris cronici.”²¹ Se poate observa dorința autorului de a consemna sursele utilizate precum: Academia Română, C.C. Giurescu, N. Iorga sau P.P. Carp.

Lazăr Șăineanu definește lapidar denumirea de *boier*: „Odinioară nobil.” Nominalizează categoriile de boieri și încheie prin următoarea observație: „În trecut, titulatură reverențioasă, azi, ironică.”²²

Dicționarul explicativ al limbii române (DEX-ul), editat de Academia Română, este și mai concis când este vorba de boieri: „Mare stăpân de pământ; persoană din aristocrația feudală, nobil. Titlu de politețe adresat persoanelor înstărite, celor cu funcții administrative.”²³

Evreu. După ce trece în revistă mai multe caracteristici ale evreilor, autorul dicționarului prezintă o statistică a evreilor în Europa și America, fără să indice de data aceasta sursa: „În 1911 erau în Europa 8 853 599 evrei, dintre care în Rusia 5 215 805, în Germania 600 862, în fosta Austro-Ungarie 2 076 388, în Franța 100 000, în Italia 35 617, în Spania 2500, în România veche 266 653 (în realitate trebuie să fi fost aproape 500 000), în Turcia europeană 106 978, în Portugalia 1200, în Suedia 32 012, în Serbia 5729, în Bulgaria 37 653, în Elveția 12 366, în Grecia 8350, în Danemarca 3176, în Norvegia 641, în Belgia 15 000, în Anglia 237 860. Restul, până la vreo 14 000 000 trăiesc în America și-n celelalte continente.”²⁴

În dicționarul lui Lazăr Șăineanu găsim o interesantă explicație pentru cuvântul *jidov*: „Jidan; jidovul rătăcitor, personaj din legendele medievale numit și *Ahasverus*, condamnat a rătăci până la sfârșitul lumii, fiindcă insultase pe Iisus purtându-și crucea în spinare.”²⁵

Francmasonerie. Este descrisă de autor cu detalii ce caracterizează această societate: „O societate secretă, răspândită în toată lumea și ai cărei membri se recunosc după anumite semne. Francmasonii se consideră frați între ei și trebuie să se ajute oriunde, independent de națiunea ori clasa socială din care ar fi unul ori altul... La început, în sec. al VIII-lea, era o societate de arhitecți, de la care azi nu se mai păstrează decât instrumentele de construit, luate ca simbol. Secțiunile societății lor se numesc *loji*: *loja masonică din Galați*”²⁶. De remarcat este și faptul că autorul indică: „Pentru mai multe amănunte, vezi cartea *La Franc-masonerie, Secte juive née du Talmud*, scrisă de I. Bertrand, Paris, 1908, librăria Bloud, rue Madame, 4.” Exemplul de lojă este ales orașul în care s-a născut autorul, Galați.

Lazăr Șăineanu explică foarte concis și credem insuficient acest cuvânt: „Asociațiune filantropică ai căror membri se recunosc după anumite semne și care promit a păzi inviolabil secretul ordinului”²⁷.

DEX-ul Academiei este la fel de sărac în explicația acestei societăți care merita o înțelegere mai complexă: „Asociere secretă răspândită în diverse țări, ai cărei membri, organizați în loji, sunt adepții principiului fraternității și se recunosc între ei prin semne și embleme.”²⁸

Jubileu. A. Scriban definește acest termen cu date istorice interesante: „Sunet de corn, prin care se anunța jubileul. La vechii evrei, o solemnitate celebrată la câte 50 ani, când se iertau datorii și se eliberau sclavii. La catolici, indulgență deplină, solemnă și generală acordată de papi la început (din anul 1300) la câte 100 ani, apoi la câte 50 ani, iar azi la câte 25 ani. Sărbătoare aniversară solemnă nu numai la împlinirea a 50 ani, precum Jubileul de 40 ani de domnie a regelui Carol I al României în anul 1906.”²⁹

Lazăr Șăineanu se apropie de definiția dată de autorul dicționarului, plasând-o în actualitate la final: „Sărbătoare în vechime la evrei, odată la 50 ani, când se iertau datorii și se eliberau sclavii; la catolici, al 25-lea an când Papa dă credințioșilor indulgență plenară, festivitate cu ocaziunea împlinirii a 50 ani de căsătorie.”³⁰

Dicționarul Academiei devine excesiv de concis prin explicația oferită: „Sărbătorire a împlinirii unui număr de ani (de obicei cincizeci) de la producerea unui eveniment important.”³¹

Patrie. Dacă cele trei dicționare de data asta sunt în totalitate de acord cu definiția dată: „Țara în care te-ai născut”, A. Scriban mai adaugă un detaliu important pentru el: „Orașul, localitatea în care te-ai născut: *Galații sunt patria mea*.”³²

Snob. Cuvântul provine din engleză, și autorul îl explică astfel: „Se zice că la universitatea din Cambridge, după numele studenților nenobili, se scria *sine nobilitate*, din latină *fără boierie*, prescurtat *snob*, și de aici înțelesul actual. Acela care admiră fără să priceapă și se preface că pricepe.”³³

Submarin. O interesantă incursiune pe jumătate de pagină a istoriei submarinelor începând cu anul 1580, când englezul Bourne a încercat să construiască un submarin și terminând cu Gouber, care imagina în 1885 un submarin de cinci metri cu o elice antrenată de un motor electric cu pile³⁴.

Sufletar. Un cuvânt care nu se regăsește în cele două dicționare, dar pe care A. Scriban îl consemnează în dicționarul lui cu mențiunea de rar, cu sensul de „holtei, burlac, adică: *acela care n-are decât grija sufletului lui*”³⁵.

Tabac. Dacă cele trei dicționare definesc acest cuvânt unitar precum: „Praf de tutun, pe care unii (mai ales bătrânii) obișnuiesc a-l trage pe nas”, A. Scriban face o trimitere la o carte pentru o informare mai complexă. Lucrarea citată este *Monographie du tabac* de Ch. Fermond, Paris, Imprimerie Centrale de Napoléon Chaix, rue Bergère 20, 1857, p. 17³⁶. O adevărată istorie este menționată la explicația cuvântului *tutun*.

Tipografie. Este un bun prilej pentru autor să facă o incursiune în istoria tipografiei, începând cu xilografia întrebuințată de chinezi, încă din sec. al VI-lea. Sunt menționați mai mulți tipografi începând cu Gutenberg (1437), Fraust (1450), Petru Schöffler, Ulrich Gering, Martin Krantz, Mihail Friburger (1469). În secolul al XVI-lea, tipografiile lui Aldo Manuzio din Veneția, a lui Giunti din Florența, a lui Froben din Basel erau celebre. În România, vechile tipografii fură înființate de Matei Basarab în 1632 și de Vasile Lupu în 1640³⁷.

Tratat. Este remarcabilă modalitatea cum tratează autorul acest cuvânt prin exemplificare a nu mai puțin de 20 de tratate care vizează istoria Țărilor Române, începând cu tratatul semnat de Mircea cel Bătrân cu turcii în anul 1411, prin care se consemnează autonomia și faptul că turcii nu aveau voie să se stabilească în țară, în schimbul unui peșcheș de 3000 de galbeni turcești³⁸.

Tratele semnate de autor sunt următoarele: 1) Tratatul lui Bogdan cu Selim I din anul 1511, cu acelea condiții ca precedentul, dar peșcheșul a crescut la 4000 galbeni turcești, 20 șoimi și 40 iepe de prăsilă; 2) Tratatul de la Carlovița din 1699 între Austria și Turcia, în care Austria capătă toată Ungaria, Slovacia și Ardealul; 3) Tratatul de la Prut din 1711 prin care Turcia lua mai multe teritorii Rusiei; 4) Tratatul de la Passarowitz din 1718 între Austria și Turcia prin care turcii cedau Austriei Banatul, Oltenia și o parte din Serbia; 5) Tratatul de la Belgrad din 1739 prin care Austria ne restituia Oltenia; 6) Tratatul de la Kiuciuk-Kainargi din 1774, prin care Moldova pierdea Bucovina în favoarea Austriei; 7) Tratatul de la Șiștov din 1791 între Austria și Turcia; 8) Tratatul de la Iași din 1792, prin care Nistrul devine hotar între Rusia și Turcia; 9) Tratatul de la București, din 1812, prin care Rusia obține de la Turcia Basarabia; 10) Tratatul de la Adrianopol din 1829, prin care Țările Române ajungeau iar în dependența Rusiei; 11) Tratatul de la Paris din 1856 între Rusia, Anglia, Franța, Turcia și Sardinia, prin care României i se restituie trei județe din sudul Basarabiei, iar Rusia renunță la protectoratul ei asupra Țărilor Române, care rămân numai sub suzeranitatea Turciei; 12) Tratatul de la Berlin din 1878 între Rusia și Turcia, prin care Turcia recunoaște independența României, iar Rusia ia fără voia României cele trei județe din Basarabia și îi dă în schimb Dobrogea cu un hotar deschis pentru un atac din partea Bulgariei; 13) Tratatul de la București din 1913, între România, Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru, prin care România își îndreaptă hotarul spre Bulgaria împingându-l dincolo de linia Turtucaia-Balcic, iar Bulgaria se retrage în mare parte din teritoriile cucerite de la Turci, care teritoriile revin Serbiei și Greciei; 14) Tratatul de la Versailles din 28 iunie 1919, între statele aliate și Germania; 15) Tratatul de la Saint-Germain din 10 sept. 1919, între statele aliate și Austria; 16) Tratatul de la Neuilly-sur-Seine din 27 noiembrie 1919, între statele aliate și Bulgaria; 17) Tratatul de la Trianon din 4 iunie 1920, între statele aliate și Ungaria; 18) Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920, între statele aliate și Turcia; 19) Tratatul de la Lausanne din 24 iulie 1923, între statele aliate și Turcia.

Tricolor. Dicționarul Academiei Române tratează prea detașat și greu de acceptat acest cuvânt: „1. Care are trei culori, în trei culori; tricromatic; 2. Drapel cu trei culori; 3. Echipa reprezentativă românească din diverse ramuri sportive”, din care nu rezultă culorile drapelului național³⁹.

Lazăr Șăineanu este mai aproape de adevăr printr-o definiție comprimată, dar mult mai exactă: „De trei culori. Culorile naționale române: roșu, galben și albastru.”⁴⁰

A. Scriban explică acest cuvânt cu multă atenție: „Steag tricolor: tricolorul românesc. Se credea că tricolorul românesc a rezultat din contopirea steagurilor Țării Românești (roșu și galben) cu al Moldovei (roșu și albastru). În realitate, el a fost admis la 1834, sub Alexandru Ghica, ca steag al armatei române conform aprobării Turciei (generalul Radu Rosetti, în ședința Academiei din 29 decembrie 1929). La 1 septembrie 1862, Cuza distribuie tuturor regimentelor unificate tricolorul albastru, galben și roșu, pe care scria: *Honor et Patria*.” Se remarcă și de data aceasta consemnarea sursei menționată de autor⁴¹.

Țigan. Este un alt cuvânt explicat de autor, apelând la istorie. După ce trece în revistă diferite denumiri practicate în mai multe țări europene, autorul apelează la actele cele mai vechi unde apar sub numele de *Ațigani*, cea ce arată că numele ne-a venit prin Macedonia. Este considerat de autor: „Un neam de indieni vagabonzi răspândiți astăzi în lume. Figurativ este cunoscut ca om ordinar, nerușinat, trivial, pofcios, hoț și zgârcit. Ei au emigrat în sec. VI-X ca paria în Persia (de unde au luat muzica lor), în Asia Mică și în Egipt unde au stat mult timp și de unde le-a rămas numele de faraoni. Din Egipt și Asia Mică au emigrat în Peninsula Balcanică, de unde au și luat multe cuvinte grecești, mai ales din numere. Apoi s-au împrăștiat prin toată Europa, nordul Africii și vestul Asiei. Unii au fost aduși de tătari. În Țările Române au intrat pe la 1387 sub Vladislav Basarab și au ajuns robi fiind menționați într-un document de la 1387 ca robi ai mănăstirii Tismana. Ei se împărțeau în lăieți (adică vagabonzi), zlătari, rudari, fierari, căldărari, potcovari, lăcătuși, spoitori, lingurari, ciurari, ursari, netoți, lăutari ș.a., iar femeile chivuțe. În Țara Românească țiganii statului au fost emancipați de Alexandru Ghica la 1837, iar în Moldova de Mihail Sturdza la 1844. Cei particulari au fost emancipați la 1855 în Moldova și sub Cuza în Țara Românească. Numărul lor este de 7 500 000, dintre care 600 000 în Europa, și anume: 40 000 în Franța, 4000 în Anglia, 20 000 în Spania, 20 000 în Bohemia, 200 000 în România veche și 316 000 în Turcia și Ungaria în anul 1914.” Sunt caracterizați de autor ca „leneși la munca temeinică, pofciosi, bețivi, fumători, hoți, risipitori, fricoși, feroci când sunt în largul lor (vechii noștri călăi și hingheri), murdari la trup și la vorbă. Au pornire spre muzică și de acea mulți sunt lăutari. Orchestrele țigănești sunt renumite în toată lumea”⁴². Pentru o mai bună documentare, autorul recomandă două surse: *Les Tsiganes*, de Pop Șerboianu, Paris, 1930, și cartea lui M. Kogălniceanu, editată la Berlin în 1837.

Dacă ne referim la dicționarul lui Lazăr Șăineanu, constatăm o teamă de a explica acest termen. El se rezumă la următoarea frază: „Țigan, cel ce face parte din neamul țiganilor.”⁴³

Dicționarul Academiei nu este nici el mai explicit: „Persoană ce face parte dintr-o populație originară din India și răspândită în mai toate țările Europei, trăind în unele părți încă în stare seminomadă. Epitet dat unei persoane cu apucături rele.”⁴⁴

Zahăr. Este un alt cuvânt care l-a determinat pe autor să pună în valoare capacitatea acestuia de documentare, explicându-l printr-o istorie puțin cunoscută. Pentru început apelează la un proverb: „*Cine n-a gustat amarul, nu știe ce e zaharu*. Patria zahărului de trestie este India. Prima știre autentică despre zahăr a fost adusă în Europa la anul 327 înainte de Hristos de doi generali ai lui Alexandru cel Mare, care povesteau că în India se face miere fără de albine. Această «miere» era sucul din trestie de zahăr. Acest suc s-a întrebuințat mult timp în stare lichidă, ca și mierea, numai în secolele III-IV după Hristos s-a inventat și răspândit metoda fabricării zahărului consistent. Cultivarea trestiei de zahăr și fabricarea zahărului s-a răspândit mai întâi în China și insulele Sonde. În secolul al V-lea după Hristos, zahărul

se introduce și în Persia, de unde a trecut în Arabia (mai ales după cuceririle arabului Omar, între 634-644). Apoi cultura trestiei de zahăr s-a răspândit în țările cucerite de arabi, în Cipru, Sicilia, Spania. Rafinarea zahărului se perfecționează mai ales în Egipt, al cărui sistem s-a menținut până pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În urma cruciadelor din secolul al XI-lea, zahărul s-a introdus tot mai mult în Europa. Venețienii și Genovezii înființară în Siria și Palestina plantații de trestie și «fabrici de zahăr». Italienii îl duseră apoi în Germania și Austria. În secolul al XIX-lea, în timpul blocului continental, a început să se facă zahăr din sfeclă, care azi e principala plantă din care se scoate zahăr.⁴⁵

Lazăr Șăineanu și Academia Română explică acest cuvânt printr-o descriere sumară: „ Substanță albă, friabilă, dulce la gust, ce se scoate din trestie și sfeclă de zahăr.”⁴⁶

Din exemplele citate putem trage o concluzie referitoare la modul de elaborare a dicționarului în care autorul a dorit să introducă, pe lângă explicațiile seci ale cuvintelor, și o informare istorică, care conferă o nuanță enciclopedică lucrării. Prin acest caracter enciclopedic se detașează de celelalte dicționare, sugerându-ne și motivația autorului de a elabora un dicționar cu forțe proprii.

IX. Eforturile autorului de a publica dicționarul

Așa cum avea să mărturisească autorul în *Precuvântare*, elaborarea dicționarului a durat „vreo douăzeci de ani și anume: în zece ani (cât asediul Troiei!) am terminat dicționarul (28 decembrie, stil nou, 1913), apoi l-am reluat de la început și l-am revizuit până la cuvântul *prost*, la care ajunsesem în noaptea declarării mobilizării noastre (15/28 august 1916). Atunci, cu gradul de căpitan, am plecat la regimentul meu (al 5-lea de călărași), cu care, pe valea Buzăului, am intrat în Transilvania, iar după demobilizarea mea (1 aprilie 1918), am năpădit din nou pe dicționar terminând revizuirea și scormolind cu deliciu originile cuvintelor rămase nedescoperite, ceea ce am continuat a face până în ultimul timp.

În noiembrie 1913, apropiindu-mă de sfârșitul dicționarului (nerevizuit), am anunțat lui Iacob Negruzzi că-l pun la dispoziția Academiei, dacă vrea să-l publice. Deși i-am scris o scrisoare personală, el a pus un funcționar al Academiei să-mi răspundă oficial (nr. 2310 din 3 decembrie 1913) că Academia nu are bani și că „*cel mai natural lucru ar fi să mă adresez Ministerului Instrucțiunii*”.

Aici trebuie să facem o precizare actualizată care confirmă faptul că în prezent Academia Română nu răspunde la scrisorile oficiale adresate, precum solicitarea noastră de a primi o copie după acel document semnalat mai sus. Mai mult, nici intervențiile Bibliotecii Naționale a României nu au avut mai mult succes, după mai multe insistențe. Autorul dicționarului a continuat efortul de a găsi o soluție pentru a edita această lucrare remarcabilă, fiind profund dezamăgit de răspunsul Academiei Române. August Scriban avea să mărturisească în continuare: „N-am mai insistat și m-am adresat Ministerului Instrucțiunii în mai 1914. Ministerul, prin Casa Școalelor, a numit ca recenzor pe Ion Nădejde, care a primit însărcinarea cu adresa nr. 25146-F din 7 iunie 1914 și a răspuns la 17 mai 1915 încheind că *lucrarea mea e de foarte mare valoare și că tipărirea ei n-ar trebui să întârzie prea mult*. După ce mai trecu un an, Casa Școalelor, cu adresa nr. 18556-F din 18 iunie 1916, îmi răspunde scurt și cuprinzător că *nu poate întreprinde publicarea deoarece nu dispune de fonduri!* Semnat pentru Administrator: Indescifrabil. Șeful serviciului: G. Stănescu.

Astfel au trecut peste doi ani pe când hârtia și tiparul nu ar fi costat decât vreo 20-30 de mii de lei. Dar oricât ar fi costat, statul trebuia să scoată banii necesari, căci era pentru cultura națională, era o armă de luptă!”⁴⁷

August Scriban avea să mărturisească ambiția lui de a vedea dicționarul publicat refuzând oferte tentante de a colabora la un alt dicționar, sub patronajul Academiei Române. „După ce Filipidi⁴⁸ refuzase a mai lucra la dicționar, iar Ovidiu Densușianu refuzase și el, Academia se adresase lui Sextil Pușcariu. Dar mai era loc și pentru alții la asemenea lucrare gigantică. În ianuarie 1904, Tocilescu, venind să ție o conferință la Buzău, unde mă aflam eu atunci, profesorii liceului i-au oferit, la cercul didactic, un ospăț care s-a prelungit până la 4 dimineața, când el a plecat la București. Eu, care atunci trecusem de litera B, i-am adus manuscrisul și i l-am arătat. Surprins de această descoperire, Tocilescu, care tocmai căuta lucrători pentru dicționarul Academiei, îmi propuse să lucrez la dicționar. Totuși, am refuzat zămbind propunerea lui Tocilescu cu aceste vorbe: «*După cum nu există intelectual român care să nu-și aibă Larousse-ul lui pe masă, tot așa vreau să nu existe intelectual român care să nu-și aibă Scribanul lui pe masă! De aceea, întâi să termin dicționarul meu, apoi vom vedea!*» Toți profesorii au rămas uimiți de indiferența cu care am refuzat asemenea onoare și mă îndemnau să primesc. Dar eu am rămas neclintit. Nimic nu m-ar fi putut abate din drumul meu drept, la capătul căruia vedeam scâlpărând fulgerul victoriei.”⁴⁹

X. Publicarea Dicționarului Limbii Române

După toate intervențiile făcute în zadar, autorul continua să lucreze „cioplind-o și retușând-o” ca pe o sculptură de mare valoare cu conștiința că va apărea în final. În anul 1930 A. Scriban face noi intervenții la oficialități, fiind în pragul pensionării, pentru publicarea dicționarului de unde primește același răspuns, lipsa banilor. Surpriza vine din partea Bisericii Catolice din Iași, care aflând de acest valoros dicționar, decide să ofere un ajutor de 500 000 lei⁵⁰. Pentru a înțelege mai bine conjunctura în care Biserica Catolică se implică într-un asemenea program, credem necesar să intrăm puțin în intimitatea culturală propagată de conducerea Episcopiei Catolice de la Iași.

Arhiepiscopul Alex. Th. Cisar a păstorit Dieceza de Iași în perioada anilor 1920-1924, după care a condus Arhidieceza de București, dar a rămas atașat sufleteste de Iași, fiind „un mare iubitor de cultură și un animator al presei catolice. Prin numeroase mijloace, inclusiv materiale, arhiepiscopul a sprijinit publicațiile și multe lucrări ce au fost tipărite la Iași în perioada interbelică”⁵¹.

Monseniorul A. Gabor, rămas la Iași, avea să-i scrie în 3 august 1927 arhiepiscopului Cisar, fiind la curent cu un proiect cultural al ministrului C. Anghelescu privind înființarea a 3000 de biblioteci populare sătești, de necesitatea distribuirii unor lucrări tipărite la Editura „Presa Bună” din Iași la aceste biblioteci⁵². Cu toate că lucrarea lui A. Scriban era cunoscută de personalități ale epocii, precum ministrul liberal V. Iamandi și Constantin Teodorovici, viceguvernatorul Băncii Naționale, nicio tipografie din Iași nu se arată interesată de tipărirea cărții. În aceste condiții A. Scriban apelează la tipografia Institutului „Presa Bună”, care s-a oferit să tipărească gratuit lucrarea. Mai mult, la 29 ianuarie 1936, autorul dicționarului îl roagă pe arhiepiscopul Cisar să intervină în problema hârtiei ce-i fusese refuzată de Oficiul de Hârtie din București⁵³. Arhiepiscopul a răspuns favorabil acestui apel „fiind extrem de interesat ca «Presa Bună» să aibă onoarea de a tipări una dintre lucrările de referință ale literaturii române”.

Decizia de a publica acest dicționar avea la bază o analiză deosebit de riguroasă și profundă pe care arhiepiscopul Alex. Th. Cisar o făcuse, fiind impresionat de lucrare, pe care a catalogat-o „drept o muncă uriașă pentru propășirea culturii românești”. Dar să vedem care au fost argumentele publicării dicționarului, mărturisite la 30 septembrie 1940 unui ziarist de la agenția de presă „Meridian Press”:

„1. Lucrarea domnului profesor dr. August Scriban este munca unei vieți și frământarea trudnică, dar și rodnică a unui ideal; este o contribuție necesară și prețioasă ce a sporit puțințele noastre dicționare cu o lucrare amănunțită de gen special. Autorul și-a atins scopul, și-a realizat idealul.

2. Lucrarea aceasta este binevenită din multe puncte de vedere: este foarte bogată prin numărul cuvintelor culese; este un studiu filologic intens; conține o comoară de expresiuni și citate; explică simplu și nimerit înțelesul și ușurează mult citirea cronicarilor și a autorilor mai vechi prin belșugul cuvintelor și variantelor ce nu se găsesc aiurea.

3. Părțile istorice și științifice sunt tratate cu deosebită atențiune și am aflat deseori lucruri interesante și originale în meșteșugită descriere, astfel că pot spune fără teamă că lucrarea în cauză este mult superioară cărții binecunoscute *Petit Larousse illustré*, cu toate că nu are încă o parte specială istorico-geografică, nici nu prezintă gravuri explicative.

4. De mare folos este intonația sau accentuarea pretutindeni indicată, precum și explicația tuturor expresiunilor figurate. Mulțimea acestor expresiuni figurate la diferitele cuvinte este ceva foarte instructiv și autorul merită toată lauda și admirația; îl felicit și-i mulțumesc.⁵⁴

Efortul financiar pentru publicarea acestui dicționar, care necesita la nivelul anului 1940 o sumă de aproximativ un milion de lei, a fost susținut astfel: 500 000 lei oferiți de Biserica Catolică din Iași; 200 000 lei de la arhimandritul Iuliu Scriban, fratele mai mic al autorului; 100 000 lei susținuți de Banca Națională a României prin viceguvernatorul C. Teodorescu; 70 000 lei de la Ministerul Educației prin ministrul P. Andrei; și alte persoane sunt nominalizate, dar fără indicarea sumelor donate⁵⁵.

Tipărirea dicționarului s-a finalizat pe 20 iunie 1940, cu opt zile înainte de a pierde Basarabia. A fost cu siguranță o mare șansă, pentru că după această dată era puțin probabil să mai apară. Numărul exemplarelor tipografiate credem că a fost de 1250-1500, la un preț de 800 lei volumul. Primele 100 exemplare au fost numerotate și semnate de autor. Exemplarul studiat de noi are numărul 50 și a aparținut prof. I. Botez din Iași.

Se poate observa din prima pagină faptul că dicționarul este destinat: „*Pentru propaganda națională*”. A doua filă are drept motto: „*Închinat românilor nemuritoare*.” Tot pe a doua pagină apare un text patriotic versificat pe care autorul îl intitulează *Straja Nistrului*: „Sunt Român venit din Roma cu oștirea lui Traian / Ca să fiu pe totdeauna strajă Nistrului roman / Și s-arăt celui care va-ncerca să năvălească / De la care râu începe stăpânirea românească. / Ca să știe că-ntre Nistru, Tisa, Dunăre și mare / Se întinde România cu ale ei străvechi hotare, / Peste care niciodată nu va trece vreun dușman / Fără ca să țină minte ce-i Românul lui Traian! / Între aceste patru ape munca mea desfășura-voi, / Lumii, care mă privește, grâu și aur arăta-voi / Și ca bradul de la munte în bătaia vijeliei / Neclintit voi sta de pază la hotarul României. / Pentru ca Traian din ceruri, când spre Dacia privi-va, / Să tresalte și să zică: ROMAE VIRTUS REDIVIVA! / Iar Italia, ca mamă, să rămână-n admirare / Că păstrăm și astăzi încă ale Daciei hotare!”

Următoarea pagină găzduiește *Harta României Mari* cu indicarea tuturor provinciilor. Ultima pagină din dicționar, fiind a 1448-a filă, este consacrată de autor recunoștinței celor care au contribuit financiar sau moral la apariția acestui dicționar:

„Mulțămire

După o așteptare de un sfert de secol cu dicționarul gata de tipar, am reușit în sfârșit să-l văd tipărit! Aceasta s-a putut face numai cu ajutorul onoratei Biserici Catolice din Iași (prin P.S. episcop Mihai Robu și monseniorul Dumitru Romilă), a fratelui meu Iulian (arhimandrit și profesor universitar), a Băncii Naționale a României (prin domnul viceguvernator C. Teodorescu), a Ministerului Educației Naționale (prin domnul ministru P. Andrei), a rezidenței Prutului (prin domnul prof. univ. Traian Ionașcu), a Primăriei Iașilor (prin domnul general Constantin Ionescu), a domnului medic și prof. univ. Ion Tănăsescu și a altor prieteni.

Plin de bucurie că mi-am văzut visul cu ochii, mulțumesc tuturor ajutătorilor, mai ales onoratei Biserici Catolice!

Mulțumesc și domnului Iuliu Mai (conducătorul tehnic al tipografiei bisericii catolice), care a avut mare rol în tipărire, la care au muncit următorii lucrători: Aureliu Vasiliu, D.C. Mazilu, Friedrich Sander, Lazăr Gheorghiu, Const. Georgescu, Gheorghe Apostol, Gheorghe Livință, Petru Hristidi, Const. Andreiescu, Iosif Ienei și Petru Savin.

Onoare Bisericii Catolice c-a contribuit la întărirea patriei noastre!

August Scriban”

XI. Editura catolică „Presa Bună” din Iași

În Dieceza de Iași s-a pus de mult timp problema editării unei prese în slujba credincioșilor catolici și nu numai. În perioada 1903-1911, apare la Iași *Calendarul catolic*, care prefață apariția viitorului Almanah *Presa Bună* din perioada anilor 1913-1916 și 1919-1948. În 1916, este publicat proiectul de statut al Societății Catolice „Presa Bună”. După opt ani, în 1924, se deschide Biblioteca „Presa Bună”, care devine Institutul „Presa Bună” în 1926, având funcția de editură. Scopul acestui institut rezultă din actul constitutiv dat de către episcopul Mihai Robu în data de 27 februarie 1928: „Institutul «Presa Bună» are drept scop editarea și răspândirea scrierilor bune cu conținut atât religios, cât și profan.”

Odată cu deschiderea, în anul 1924, a Bibliotecii „Presa Bună”, se tipăresc peste 100 de cărți precum *Viețile sfinților*, dar și articole doctrinare istorice, cronici despre evenimentele bisericești, articole despre misionari, recenzii de cărți etc. Alegerea cărților ce urmau să fie publicate era de multe ori a unor persoane din afara editurii. Dintre cărțile editate la această importantă editură putem menționa următoarele: *Catolicii din Moldova; Universul culturii populare* (I.H. Ciubotaru); *Vizitarea generală a Bisericilor Catolice de rit roman din Provincia Moldova, 1646-1648* de Marco Bandini etc. Activitatea editurii cunoaște perioade bune, când sunt tipărite într-un tiraj mare reviste și cărți religioase și laice, dar stagnează în perioada de război și după instalarea regimului comunist, când editura își încetează activitatea⁵⁶.

XII. Ce s-a întâmplat cu acest dicționar după publicare?

Putem să presupunem că acest dicționar a fost achiziționat în mare parte de Ministerul Educației și distribuit bibliotecilor școlare și universitare. Alte exemplare au fost achiziționate de bibliotecile publice din județe și, în fine, o mică parte a ajuns la persoane particulare, dat fiind tirajul redus și vremurile tulburi care au urmat.

În prezent putem constata faptul că acest dicționar important a dispărut din bibliotecile universitare, școlare și județene. Raritatea lui ne îndeamnă să găsim o explicație plauzibilă. Faptul că acest dicționar afișează încă de la prima pagină un slogan patriotic: „Pentru propagandă națională” și este: „Închinat Românilor nemuritoare”, dar și poezia în care apare cuvântul *Nistru* și un îndemn de a nu ceda niciun pic de pământ, ne sugerează faptul că a deranjat guvernarea comunistă instalată după 1948. Evident, trebuie să asociem și harta *României Mari* din dicționar la acest complex de motive care în perioada anilor 1944-1964 era total interzisă. Sunt cunoscute epurările efectuate în bibliotecile publice, când au fost selectate acele cărți care deranjau politica comunistă. În cele mai bune cazuri, atunci când era vorba de un scriitor agreat de conducerea comunistă precum M. Sadoveanu, I. Creangă și M. Eminescu, se rupea porțiunea din copertă unde apărea *Editura Fundației Regale pentru Literatură și Artă*. Sunt cunoscute și devastările făcute la conacele boierești, unde toate cărțile erau azvârlite în curte. Sunt, de asemenea, mărturiile ale unor persoane care au asistat la selectarea cărților din biblioteca Liceului Comercial din Galați și care, după aceea, au fost arse în curtea liceului.

O surpriză plăcută este reeditarea acestui dicționar la Editura „Saeculum I.O.” din București în anul 2013. Este o ediție anastatică îngrijită și prefațată de I. Opreșan. Faptul că exemplarul pus la dispoziție de Biblioteca Academiei Române a fost un exemplar care a aparținut autorului, ne duce cu gândul la faptul că acel exemplar a scăpat de distrugere pentru simplul fapt că a fost depozitat pe un raft în care erau păstrate exemplarele donate de autor. Gestul de a reedita acest dicționar merită toate felicitările și în special celui care conduce această editură: domnul I. Opreșan.

Totuși trebuie să facem trei observații:

– afirmația exprimată în prefață de către I. Opreșan precum că August Scriban cunoștea mai multe limbi precum: „latina și greaca veche, vorbind curent italiana, franceza și greaca nouă, știind puțin rusa și germana (deși studiasse în Germania cinci semestre la Berlin și trei la Halle), August Scriban înaintează repede cu redactarea” este o greșeală. Autorul acestei afirmații nu a sesizat faptul că aceste limbi străine erau cunoscute de tatăl lui August, Romulus Sciban, afirmație semnalată de autorul dicționarului în prima pagină din *Precuvântare*. Nu rezultă din niciun document câte limbi știa August, dar cu siguranță era o personalitate cultivată care, evident, cunoștea mai multe limbi străine;

– I. Opreșan, în *Notă asupra ediției*, când se referă la soarta acestui dicționar afirmă: „Succesul de vânzare la apariție, tirajul mic, **distragerea** în anii comunismului a exemplarelor... a făcut ca *Dicționarul* să dispară aproape total, chiar din bibliotecile...” În primul

rând, cred că editorul a dorit să spună **distrugerea** în anii comunismului și nu *distragerea*... Afirmția că tirajul a fost mic, nu este susținut de o cifră concretă, este o presupunere gratuită, care poate fi adevărată dacă este însoțită de un studiu bine documentat;

– ce este mai grav este faptul că editorul I. Opreșan schimbă numele autorului acestui dicționar din **August** în *Augustin* și îl pozează chiar pe copertă și în alte cinci cazuri.

Cu toate aceste greșeli, trebuie să recunoaștem meritul incontestabil al editorului, chiar patriotic în sensul cel mai curat, de a reedita anastatic o lucrare de excepție atât de necesară studierii limbii române.

¹ADAMESCU, Gh. *Dicționarul istoric și geografic universal*. București: Ed. Cartea Românească, p. 1864.

²DIACONOVICI, C. *Enciclopedia Română*. Tomul III. Sibiu: Editura și tiparul lui W. Krafft, 1904, p. 917.

³Ibidem, p. 918.

⁴Romulus Scriban. Disponibil: crispedia.ro

⁵SCRIBAN, August. *Dicționarul limbii românești*. Ediția I. Iași: Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939, p. 14.

⁶În Basarabia, sub regim sovietic, în perioada 1940-1941, au fost distruse 13 biserici, 27 au fost transformate în cluburi, 48 de preoți au fost omorâți sau deportați. În Transnistria, situația bisericilor era mult mai gravă, după 20 de ani de prigoană și propagandă ateistă, era un singur preot și acela la Odesa. Bisericile dintre Nistru și Bug au fost dărâmate sau transformate în cluburi sau magazine.

⁷Curajosul arhimandrit Scriban din București. În: Logos.

⁸SCRIBAN, August, op. cit., p. 15.

⁹Erich Berneker (1874-1937), lingvist german cu o teză de doctorat despre limba veche germană. A elaborat un dicționar etimologic slav în contextul familiei limbilor indoeuropene, nefinalizat (*A-Mor*, 1908-1913).

¹⁰SCRIBAN, August, op. cit., p. 15.

¹¹Ibidem, p. 16.

¹²Ibidem, p. 18.

¹³Ibidem, p. 28.

¹⁴Ibidem, p. 29.

¹⁵VINEREANU, Mihai. *Dicționar etimologic al limbii române*. București: Tipografia CNI Coresi SA, 2009.

¹⁶SCRIBAN, August, op. cit., p. 30.

¹⁷Ibidem, p. 32.

¹⁸Ibidem, p. 45.

¹⁹Ibidem, p. 44.

²⁰Ibidem, p. 56.

²¹Ibidem, p. 184.

²²ȘĂINEANU, Lazăr. *Dicționar universal*. Ed. a V-a. Craiova: Ed. Scrisul Românesc, 1925, p. 70.

²³Academia Română. *Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998.

²⁴SCRIBAN, August, op. cit., p. 714.

²⁵ȘĂINEANU, Lazăr, op. cit., p. 346.

²⁶SCRIBAN, August, op. cit., p. 525.

²⁷ȘĂINEANU, Lazăr, op. cit., p. 257.

²⁸Academia Română, op. cit., p. 397.

²⁹Ibidem, p. 717.

³⁰Ibidem, p. 347.

³¹Academia Română, op. cit., p. 549.

³²SCRIBAN, August, op. cit., p. 943.

³³Ibidem, p. 1216.

³⁴Ibidem, p. 1258.

³⁵Ibidem, p. 1262.

³⁶Ibidem, p. 1292.

³⁷Ibidem, p. 1320.

³⁸Ibidem, p. 1334.

³⁹Academia Română, op. cit., p. 1112.

⁴⁰ȘĂINEANU, Lazăr, op. cit., p. 661.

⁴¹SCRIBAN, August, op. cit., p. 1346.

⁴²SCRIBAN, August, op. cit., p. 1365

⁴³ȘĂINEANU, Lazăr, op. cit., p. 646.

⁴⁴Academia Română, op. cit., p. 1126.

⁴⁵SCRIBAN, August, op. cit., p. 1426.

⁴⁶ȘĂINEANU, Lazăr, op. cit., p. 700.

⁴⁷SCRIBAN, August, op. cit., p. 14.

⁴⁸Autorul, fiind consecvent cu teoria lui de a scrie numele personalităților fără „zorzoane”, menționează numele acad. Alexandru Philippide (1859-1933) așa cum se aude: Filpidi.

⁴⁹SCRIBAN, August, op. cit., p. 15.

⁵⁰*Lumina creștină*, Organ al Apostolatului Rugăciunii, iulie-august 1940, Institutul Grafic „Presa Bună” Iași, pag. 113. Aduc pe această cale mulțumiri Preasfinției Sale Petru Gherghel, Episcop Romano-Catolic de Iași și Prea Cucernicului părinte prof. dr. Dănuț Doboș pentru amabila și generoasa reacție de a-mi pune la dispoziție documente privind istoria apariției acestui dicționar, dar și importante informații referitoare la istoria Editurii „Presa Bună” din Iași.

⁵¹DOBOȘ, Dănuț. *Repere culturale. Din istoria Institutului „Presa Bună” din Iași*. În: revista „Buletin istoric”, 2006, nr. 7, editată de Episcopia Catolică din Iași, p. 5.

⁵²Ibidem, p. 6.

⁵³Ibidem, p. 10.

⁵⁴Ibidem, p. 11-12.

⁵⁵*Lumina Creștină*, op. cit., p. 112.

⁵⁶Pr. Cornel Cadar, interviu publicat în *Lumea Catolică* din 24 mai 2007, p. 2-6.

Radu MOȚOC